

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 330.342.151.076.12 (497.1)

Smisao prvenstva politike nad ekonomijom u socijalizmu

Radovan Pavičević

Pravni fakultet, Beograd

Sažetak

Politika u socijalizmu mora, na stanovit način, prednjačiti u odnosu na ekonomiju, omogućujući i osiguravajući socijalistički razvoj društveno-ekonomskih odnosa. Zanimarivanje političkog rukovođenja ekonomijom znači svodenje interesa radničke klase na borbu za konkretne zahtjeve, dakle i onemogućavanje sagledavanja cjeline klasnih i društvenih interesa. Neposredna posljedica toga jeste ugrožavanje ostvarivanja istorijske uloge radničke klase u izgradnji socijalističkog društva. Svjesno djelovanje socijalističkih subjekata ne može biti tek korektiv »slobodnog djelovanja ekonomskih zakonitosti«, nego konstitutivni činilac ekonomskih odnosa. Stoga i shvatanja što propagiraju »slobodno djelovanje ekonomskih zakonitosti« u socijalizmu revidiraju Marxovo i marksističko poimanje odnosa politike i ekonomije i diktature proletarijata. Ona objektivno vode k negiranju odlučujuće uloge samoupravnoga socijalističkog sistema kao oblika diktature proletarijata. »Utapanje« politike u ekonomiji u prelaznom razdoblju ne valja promatrati kao smanjivanje usmjeravajuće uloge politike, nego kao promjenu njezine kvalitete.

U ovoj diskusiji o odnosu politike i ekonomije više se govori o ekonomiji. Ja bih — s obzirom da mi to više odgovara, a smatram da je i potrebno — više govoriti o politici, a zatim i o odnosu između politike i ekonomije.

U našem društvu afirmiše se ideja odumiranja države u prelaznom periodu posredstvom jednog samoupravnog društveno-političkog sistema. To je, u načelu, reafirmacija marksističke ideje o tom pitanju. Međutim, djelomično u teoriji, a posebno u praksi, kod nas ima, po mom mišljenju, i značajnih odstupanja od izvorne marksističke misli u tom pogledu. Prije svega, kada se govori o socijalističkom samoupravljanju, ono se suviše odvađa od proleterke države u organizacionom pogledu. Tako se, s jedne strane, govori o državi u prelaznom periodu koja treba da odumire a, s druge, o socijalističkom samoupravljanju koje treba da se razvija. Shodno tome, država se, kao institucija osuđena na odumiranje, u praksi potiskuje, zazire se od nje i njenoj se djelatnosti pristupa nerado, kao krajnjoj nuždi. Iz takvog stava proizlazi da

se ona nastoji vještački potisnuti i sve više ukinuti, što se približava anarhističkom gledanju na to pitanje. S druge strane, socijalističko samoupravljanje zamišlja se i nastoji realizovati kao sistem čija se djelatnost oslanja pretežno na dobrovoljne sporazume i dogovore. Međutim, cjelokupni društveno-politički sistem u prelaznom periodu morao bi biti organizaciono jedinstven, kao dijalektičko jedinstvo suprotnosti, a »ne da postoje dva posebna kolosjeka.« To proizlazi iz činjenice što su društveni odnosi po svom socio-klasnom karakteru u osnovi istovjetni i nije moguće neke oblasti tih odnosa izdvojiti, tako da bi jedne regulisalo samoupravljanje, a druge država. Socijalističko samoupravljanje kao oblik diktature proletarijata, kako stoji i u *Programu Saveza komunista*, mora biti jedinstven društveno-politički sistem, koji sadrži i elemente komunističkog samoupravljanja i elemente državnosti. Shvaćen kao takvo jedinstvo on jedino i može biti »pronađeni oblik za ekonomsko oslobođenje rada«. Takav sistem jeste ono što su klasici marksizma podrazumijevali pod diktaturom proletarijata, odnosno proleterskom državom kao državom u uslovnom smislu riječi. Uslovnost proleterske države kao države ogleda se, prije svega, u tome što je ona organizacija radničke klase čiji su ciljevi kako vlastita emancipacija, tako i emancipacija društva uopšte. Ta »država« treba da omogući specifični savez sa ostalim radnim slojevima. Ona omogućava izgradnju novih ekonomskih i društvenih odnosa. Ona mora biti demokratska, samoupravna organizacija, čije su funkcije bitno drukčije od funkcija klasične države. Te funkcije su nasilne i mirne, već prema tome što priroda posla zahtijeva. Ona obavlja ekonomske i kulturne, administrativne i pedagoške funkcije ali, treba ponoviti, to vrši kao samoupravni sistem, što je sve čini državom u uslovnom smislu riječi. Kao takva, ona postepeno odumire, ali kroz svoje funkcionisanje, a ne kroz svoje ukidanje. Staljin, po mom mišljenju, nije pogriješio ističući da proleterska država treba da ima i privredno-organizatorsku i kulturno-vaspitnu funkciju, nego je njegova kardinalna greška u tome što je odstupio od marksističkog shvatanja proleterske države kao demokratskog samoupravnog koncepta, kao oblika diktature proletarijata, koncipirajući je i ostvarujući kao iz društva izdvojenu organizaciju, kao totalitarnu državu, koja kao takva ne može uspješno obavljati ni ekonomske funkcije, a još manje biti vaspitač naroda. Ali, ako to ne može da obavlja takva država, treba i može socijalističko samoupravljanje, jer bez toga nema uspješne izgradnje novih društveno-ekonomskih odnosa. Socijalističko samoupravljanje ne treba, dakle, shvatiti kao neki čisto solidaristički koncept, nego kao dijalektičko jedinstvo odumiruće državnosti i elemenata komunističkog samoupravljanja u razvoju.

Ako se proleterska država tako shvati onda od nje ne treba zazirati, nego samo nastojati obezbjeđivati u praksi da ona bude samoupravno organizovana tako da posredstvom tog društveno-političkog sistema radnička klasa može biti dominantna u upravljanju društvom. U tom slučaju, ona će kroz svoje funkcionisanje, sama po sebi, stihijno odumirati, gubeći svoj klasno-politički karakter. Socijalističko samoupravljanje mora da djeluje demokratski i odgovorno, ali i efikasno istovremeno. Ne smije se zazirati od svakog centralizma, pa i od upotrebe prinude kad to priroda posla zahtijeva, pod uslovom da se odluke donose demokratski i da administracija predstavlja običan servis predstavničkih organa. U tom slučaju ne treba zazirati ni od ekonomske funkcije takvoga sistema.

Politika u socijalizmu mora ići, u izvjesnom smislu, ispred ekonomije. Ona mora obezbjeđivati i omogućavati izgradnju socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa. Stihijna izgradnja socijalizma je nemoguća. Suviše naglašena spontanost u ekonomiji i tzv. slobodno dejstvo ekonomskih zakonitosti, bez odgovarajuće, čak i odlučujuće uloge svojesnih faktora vodi, u krajnjoj liniji, restauraciji kapitalističkih odnosa, koji su zadugo u prelaznom periodu »jača strana«, kako je govorio Marks.

S obzirom na činjenicu da ekonomska osnova nove komunističke formacije nije dovoljno izgrađena u prelaznom periodu, to politički činilac mora, u izvjesnom smislu, ići ispred ekonomije. On mora omogućavati i obezbjeđivati nove društveno-ekonomske osnove. Ali, da se taj politički činilac ne bi osamostalio i otuđio mora biti postavljen u smislu proletarijata organizovanog kao vladajuća klasa, odnosno kao država, odnosno kao socijalističko samoupravljanje. Ali, taj politički činilac mora u izgradnji i razvoju ekonomije biti vrlo aktivan, djelotvoran i odgovoran, a ne institucija koja se upotrebljava iz nevolje i samo u nevolji. Da tako ne treba da bude pokazuje i praksa u našem društvu.

Demokratiju kao oblik države, isticao je Marks, treba koristiti i za promjenu karaktera vlasništva u socijalizmu. Dakle, političkim elementom mijenjao se i karakter svojine, karakter ekonomskih odnosa. Razdvajanje privredne borbe od političke, kaže Lukač, vodi razdvajanju konkretnog cilja od krajnjeg cilja, a odnos prema krajnjem cilju jeste odnos spram cjeline društva posmatranog kao proces. Dakle, zanemarivanje politike u rukovođenju ekonomijom znači svođenje interesa radničke klase na borbu za konkretne zahtjeve, što onemogućava sagledavanje interesa klase kao cjeline, interesa društva kao cjeline. To onemogućava i istorijsku misiju radničke klase u izgradnji novog društva.

Da bi se izbjeglo voluntarističko djelovanje, prije svega u privredi, potrebna je rukovodeća uloga radničke klase »kao države«, odnosno kao integralnog socijalističkog samoupravljanja. U tom slučaju, ekonomske zakonitosti ne manifestuju se nezavisno od djelatnosti svjesnih činilaca, nego upravo zajedno s njima i kroz dejstvo takvih činilaca. U nas je prilično prisutno shvatanje ekonomskih zakonitosti kao nekih apriornih kategorija, koje postoje nezavisno od svjetskog djelovanja radničke klase i koje, kao takve, treba pustiti da »slobodno djeluju«. Svjesna se akcija tu pojavljuje kao neki korektiv, a ne kao bitni činilac, kao faktor koji se mora uključivati u formiranje ekonomskih zakonitosti i njihovo dejstvo.

Međutim, determinizam se u socijalizmu mijenja u odnosu na ranije formacije. On od stihijnog postaje svjesni determinizam. Radnička klasa i radni ljudi moraju postati svjesni objektivnih mogućnosti u društvu i u okviru toga treba i planski pretvarati te mogućnosti u stvarnost. Razumljivo je da svjesni determinizam u socijalizmu ne znači i determinizam svijesti, kako misli Markuze. Svijest ne treba da bude i ne može da bude apsolutno slobodna i da usmjerava ekonomski i društveni razvitak u bilo kom pravcu. Ta svijest mora biti produkt radničke klase, organizovane kao vladajuća klasa, i prema tome determinisana njenom voljom i interesnom usmjerenošću u odgovarajućim objektivnim uslovima. Da bi ta svijest bila takva, mora postojati adekvatan ekonomski i politički sistem koji omogućava formiranje stvarne volje i interesa radničke klase. Kroz odgovarajuća ekonomska rešenja i eko-

nomski sistem, prije svega, radnička politika mora nalaziti svoju potvrdu, mora se afirmirati kao radnička. Shvatanje ekonomskih zakonitosti socijalizma kao kategorija nezavisnih od svjesnog djelovanja, kao faktora koji »slobodno djeluju«, dovodi do radanja grupnog vlasništva i kapitalističkih odnosa, što ozbiljno narušava koncept društvene svojine, osnovne pretpostavke izgradnje socijalističkog društva. Svojina u socijalizmu nije društvena samo zato što se tako zove, nego zato što omogućava ostvarivanje principa nagrade prema radu, emancipaciju radničke klase i društva uopšte.

U nas se obično priznaje postojanje izraženih elemenata grupnovlasničkih odnosa, ali se ne objašnjava i pravi uzrok te pojave. Često se kaže da je to posljedica neadekvatne primjene inače, u principu, ispravnog sistema. Međutim, to treba objasniti, prije svega, djejtvom tržišne privrede i samoupravljanja koje je njoj prilagođeno i prenglašeno njome uslovljeno, tako da je suviše atomizirano i ne može da funkcioniše kao integralni sistem. Kroz nje-ga klasa kao cjelina ne može da dođe do izražaja sa svojim dobro sagledanim interesima. Bez odgovarajućeg djejtva klase u interesu cjeline, svojina — u uslovima tržišne privrede — mora tendirati ka grupnoj svojini. Ako je vlasništvo grupno, onda je integracija na ekonomskom planu u velikoj mjeri otežana i onemogućena, što pokazuje i naša praksa. U uslovima samoupravljanja, podređenog tim okolnostima, svako istupa sa grupnovlasničkih pozicija, a ne stanovišta društvene svojine. Samoupravljanje prilagođeno takvoj svojini sprečava integraciju karakterističnu za tržišnu privredu u kapitalističkim društvima. Zato su u nas prisutna i nastojanja da se suzbiju i samoupravljanje i samoupravno ograničavanje tržišnog djejtva. Ali, time se suzbija istovremeno i socijalizam, te otvaraju vrata kapitalističkim odnosima.

Ako se samoupravljanje shvati kao integralni sistem, jedinstvo elemenata komunističkog samoupravljanja i državnosti, koje ima odlučujući uticaj u društvenom, pa i ekonomskom usmjeravanju, onda u takvim uslovima mogu postojati i izvjesni elementi tržišne privrede, koji mogu pomoći da se izbjegne politički voluntarizam. Ali, oni su tada u vlasti ekonomske i opšte politike, kao važan indikator, ali ne i kao određujući faktor; dakle ne kao činilac koji svojim stihijskim karakterom određuje djeluje na politiku, na samoupravljanje, svodeći ih na nemoćni privjesak koji ne može bitnije da izmijeni stihijsko djejtvo ekonomije. Djejtvo tržišta, koje je adekvatno stavljeno pod kontrolu politike koju vodi radnička klasa, i nije više tržišna privreda u pravom smislu. Marks je s pravom kritikovao Prudona koji je htio da zadrži tržišnu privredu, ali da ukinje njene negativne strane. To više i nije tržišna privreda, isticao je Marks, jer ona kao takva neminovno sa sobom nosi i negativne posledice. Ukinuti negativne strane tržišne privrede znači, u suštini, ukinuti i tržišnu privredu kao takvu.

Potrebno je, razumije se, uvažavati djejtvo ekonomskih zakonitosti, ali onih koji postoje uz odgovarajuće djejtvo svjesnih snaga — radničke klase organizovane »kao države«. To je jedina snaga koja može uspješno da se suprotstavi stihiji i da unese bitne izmjene u karakter ekonomskih zakonitosti u prelaznom periodu. Utapanje politike u ekonomiju u toku prelaznog perioda, o čemu se govori u marksističkoj teoriji, i njenu transformaciju u proces upravljanja stvarima, ne treba gledati u smanjivanju njene usmjeravajuće uloge, nego u promjeni njenog kvaliteta. Sa promjenom karaktera ekonomskih i društvenih odnosa mijenja se i sama priroda politike. Politika se, kako kaže

Sen Simon, pretvara u nauku o proizvodnji. Kao takva, kao proces upravljanja stvarima, proizvodnjom i ekonomijom uopšte, ona sve više dobija na značaju i ulazi. U nas se često kaže da je država potrebna samoupravnom društvu, ali su njene funkcije u društvenoj proizvodnji glavna kočnica samoupravnog razvitka. Ovakvo je rezonovanje pogrešno. Kad je jednom proleterska država organizovana tako da »može i mora da odumire«, a to se postiže posredstvom integralnog socijalističkog samoupravljanja, onda je njena djelatnost upravo neophodna za razvitak samoupravljanja u komunističkom smjeru, kao i odgovarajućih ekonomskih odnosa. Država treba da bude »iskopčana« iz materijalne reprodukcije, ali kao klasična, odvojena od radničke klase i društva. U svojoj novoj formi socijalističkog samoupravljanja ona to ne može, odnosno ne bi smjela biti, shvatajući socijalističko samoupravljanje kao dijalektičko jedinstvo elemenata državnosti u odumiranju i komunističkog samoupravljanja u nastajanju, tako to čine i klasici marksizma. Državnost može da odumire samo kroz funkcionisanje ovako koncipiranog jedinstvenog sistema, a ne putem njenog vještačkog ukidanja, što je čisto anarhistička koncepcija koja daje suprotne efekte. Ako država još mora da postoji u prelaznom periodu, ona postoji radi funkcionisanja, a ne radi odumiranja. Odumiranje je njeno svojstvo, a ne i njena funkcija. Otuda socijalističko samoupravljanje ne treba promatrati samo u aktivnosti neposrednih asocijacija i autonomnih organa i u sklapanju samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora, nego i u »pravnoj« i »državnoj« obaveznosti, pod uslovom da odluke donose predstavnički, samoupravni organi. I anarhisti su bili za jedan koncept samoupravljanja, koje bi se sastojalo od slobodnih asocijacija, ali koje nijesu integrisane u jedinstveni sistem. Za njih odluke širih asocijacija nijesu bile obavezne za uže asocijacije, ako ih one dobrovoljno ne prihvate. Takav koncept izgleda formalno demokratskim, ali je praktično nemoguće jer razbija svaku nužnu povezanost u društvu, onemogućuje normalan društveni život.

Ako se socijalističko samoupravljanje prvo dovede u situaciju da mora da uvažava djejtvo tržišne privrede i »slobodno djejtvo ekonomskih zakonitosti« te da svoju aktivnost zasniva prvenstveno u tom smislu, onda naknadni poziv samoupravljanju da se izdigne iznad toga i više sagledava opšte interese, znači, manje-više, prazan zov, koji ono neće i ne može da čuje i uvaži, jer je sistemski determinisano u tom smislu. Ako je to nemoguće, onda ga ne treba ni prekoravati zbog toga, nego sistemski promijeniti njegovu ulogu u navedenom smislu. Socijalističko samoupravljanje mora biti uvijek u stanju, kad je to neophodno, da ograničava djejtvo tržišne privrede i da usmjerava ekonomiju i ekonomskim i administrativnim mjerama, već prema potrebi. A to će moći ako je i dovoljno koherentan i u potrebnoj mjeri centralizovan društveno-politički sistem. Ekonomske zakonitosti u jednom društvu mogu se sagledavati prvenstveno sa nivoa cjeline, pa se na njih može odlučujuće i uticati sa tog nivoa.

Kako će socijalističko samoupravljanje usmjeravati djejtvo elemenata tržišne privrede i ekonomije uopšte u socijalističkom smjeru, zavisi najprije od shvatanja samoupravljanja i postavljanja odnosa između politike i ekonomije. Uglavnom, nema spora da tržišna privreda nije »mehanizam samoupravljanja«, već ostatak kapitalističkog sistema među onima koji se teorijski bave ovim pitanjima. Zato samoupravljanje, ako hoće da vodi društvo u prav-

cu socijalističke izgradnje, mora taj ostatak kapitalističkog sistema ograničavati u njegovom kapitalističkom dejstvu, mora ovladati njime, a ne biti njime determinisano, što neminovno vuče ka stvaranju grupnosvojinskih odnosa i restauraciju kapitalizma u krajnjoj liniji.

Marx je jasno isticao, a posebno u djelu *Gradanski rat u Francuskoj*, da društveno-politički sistem tipa Pariske komune mora biti »politički oblik za ekonomsko oslobođenje rada«. Mora biti, jer on omogućava angažovanje i mobilisanje cjelokupne radničke klase u upravljanju društvom, u izgradnji novih društveno-ekonomskih odnosa. Takav samoupravni sistem nije potreban samo radi demokratije kao vrednosti po sebi, nego prvenstveno zato što takav oblik omogućava i izgradnju socijalističkih ekonomskih odnosa. Radnička klasa mora biti ona sila koja će omogućiti izgradnju tih novih odnosa, koji se nikako ne mogu samostalno i spontano razvijati. Znači, odgovarajući politički oblik mora omogućiti političkoj snazi — radničkoj klasi da rukovodi procesom socijalističke izgradnje i tu ne može biti nikakvog automatizma. Politika, u tom smislu, mora ići ispred ekonomije, stvarajući sebi kao podlogu odgovarajuće ekonomske odnose koji su mogući. Kada bi ekonomska socijalistička izgradnja mogla ići jednim, manje-više, spontanim putem, »slobodnim djelovanjem ekonomskih zakonitosti«, onda ne bi bila potrebna ni diktatura proletarijata, što je jedan od ugaonih kamena marksističke teorije o socijalizmu. Naravno, ne diktatura proletarijata shvaćena kao oblik političkog režima, nego kao politički oblik rukovodeće uloge radničke klase. Otuda i ona shvatanja koja se zalažu za »slobodno djelovanje ekonomskih zakonitosti« u socijalizmu revidiraju Marksovo i marksističko shvatanje o odnosu politike i ekonomije i o diktaturi proletarijata. Bez obzira na deklarativno izjašnjavanje, takvi stavovi objektivno vode i negiranje odlučujuće uloge socijalističkog samoupravljanja, jer ono u prelaznom periodu i ne može biti drugo do oblik diktature proletarijata, kako stoji i u *Programu Saveza komunista*. Takva gledišta realizovana u praksi svode samoupravljanje na običan dekor, iza koga jačaju grupnosvojinski odnosi i klasična državnost u vidu raznih osamostaljenih izvršno-upravnih organa.

Odnos politike i ekonomije u socijalizmu mora biti uzajaman, s tim što politika ide, u izvjesnom smislu, ispred ekonomije, dokazujući svoju ispravnost, uspješnost ili neuspješnost, prije svega, u ekonomiji. U tom smislu ekonomija je determinantna, ali politika mora imati inicijativnu i kreatorску ulogu, pretvarajući ekonomske mogućnosti u stvarnost. Radnička politika potvrđuje se u praksi ili trpi njenu kritiku. Međutim, iz činjenice što politika može da daje i pogrešna rješenja ne proizlazi da se njena uloga može zanemariti ili potisnuti na sporedni kolosijek, podrediti nekom, manje-više, stihijskom ekonomskom razvitku. To govori samo o tome da radnička klasa mora uvijek biti odlučujući činilac posredstvom adekvatnog ekonomskog i društveno-političkog sistema.

Ako je grupna svojina znatnije izražena u sistemu, onda to vodi i razbijanju jedinstva radničke klase. Radni kolektivi kao »grupni vlasnici« ne mogu da sagledavaju interese klase kao cjeline. Oni na sve gledaju kroz prizmu svojih interesa koje, iz takve pozicije, jedino realno i vide. To se odražava i na delegatski sistem i na samoupravljanje u cjelini, koje se, naročito na planu širih zajednica, pretvara u jedan »demokratski« dekor, iza koga vaskrsava država u klasičnom vidu. Razbijanje jedinstva radničke klase vodi one-

moгуćavanju njene rukovodeće uloge, a bez toga nema ni stvarne socijalističke izgradnje. Bez toga nema čak ni stvarne demokratije.

Ako su u našem ekonomskom i društvenom razvitku prisutne teškoće i slabosti, ako su one i brojne i trajne, ako dovode do krizne situacije, onda glavni uzrok tome treba tražiti u odgovarajućoj politici i nekim njenim principijelnim rješenjima na planu ekonomskog i društveno-političkog sistema. Važnije uzroke treba, svakako, vidjeti u nekim principijelnim rješenjima na planu odnosa politike i ekonomije, kao i na planu odnosa države i samoupravljanja.

Radovan Pavičević

THE SUPREMACY OF POLITICS OVER ECONOMICS IN SOCIALISM

Summary

In socialism politics must, in a way, have supremacy over economics in order to facilitate and ensure the socialist evolution of socio-economic relations. To neglect the need for political control over the economy means to reduce the assertion of working class interests to the struggle for individual goals, in other words, to prevent a comprehensive approach to the totality of class and social interests. The direct consequence of this would jeopardize the assertion of the historical role of the working class in the evolution of the socialist society. The conscious action of socialist subjects cannot be a mere corrective to the »free action of economic laws«: it is a constituent factor of economic relations. For this reason it may be claimed that views that uphold the »free action of economic laws« in socialism represent a revision of Marx's ideas on the relationship between politics and economics and of the dictatorship of the proletariat. Such views inevitably lead to a denial of the role of the system of self-management socialism as a form of the dictatorship of the proletariat. The »immersion« of politics in economics during the transition period should not be regarded as a diminution of the guiding role of politics but as a modification of its quality.